

Ignácz Károly

MENNYIBEN ISMERHETŐ MEG AZ EGYÉN VÁLASZTÓI MAGATARTÁSA?*

A magyar parlamenti választások történetének egyik fontos sajátossága, hogy a szavazás sokáig nyíltan zajlott, nemcsak az 1918 előtti, hanem még az 1922 és 1938 közötti időszakban is. Ennek megfelelően olyan hivatalos szavazási listák készültek, amelyeken név szerint szerepelt, hogy az egyes választók melyik jelöltre szavaztak. Ezekből a szavazólistákból számos ma is megtalálható a levéltárakban, így megismerhetők a választók politikai preferenciái, és nem közvetett módon, különböző területi egységek aggregált választási adatsoraiból következtetve, hanem az egyéni döntések szintjén. „A nyílt választás mint antidemokratikus politikai technika így különleges társadalomtörténeti forrássá válik” – állapítja meg Gerhard Péter. (Gerhard, 14.)

Ennek ellenére a nyílt szavazások részletes vizsgálata sokáig nem foglalkoztatta a történészeket. A leegyszerűsített megítélés szerint e technika mellett egyáltalán nem beszélhetünk a választók szabad akaratnyilvánításáról, bár éppen egy alaposabb elemzés mutathatja meg, hogy a nyilvánvaló torzítás milyen mértékű volt, és hogyan érvényesült a különböző társadalmi csoportoknál. Az 1990-es évektől láttak napvilágot a nyílt választásokat újszerű megközelítésben vizsgáló tanulmányok, amelyek nem váltak ugyan dominánssá a fenti korszakok választástörténeti irodalmán belül, de szép lassan átformálták a téma szakmai megítélését.¹ Az ezzel foglalkozó kutatók munkájához pedig komoly segítséget nyújtottak a nagyszámú adat feldolgozását egyre könnyebbé tevő számítógépes programok is.

Írásomban az utóbbi években megjelent két választástörténeti monográfiát mutatok be. Mindkettő doktori disszertációból született, és az egyik egészében, a másik jelentős részben olyan korszakot vizsgál, amikor nyílt szavazás volt érvényben. Kritikai olvasatom eredményét megelőlegezve elmondhatom, ami Gerhard Péter könyvének a legnagyobb erénye, az Paár Ádáménak a legfőbb hiánya: a választói magatartás új, saját kutatás és adatfeltáráson alapuló bemutatása és elemzése. Lássuk először az előbbi munkát!

Gerhard a dualista kor Pestjének választói magatartását kívánja bemutatni a munkájában, és ehhez a város három tipikus választókerületében (Belváros, Terézváros és Ferencváros-Kőbánya) három tipikus választási évet (1878, 1881 és 1884) vizsgált meg alaposan. E kiválasztást egyrészt a jó forrásadottságok indokolták: egy kivétellel

* Írásomban *Gerhard Péter*: Deszkafalak és potyvacsorák. Választói magatartás Pesten a Tisza Kálmán-korszakban. Bp. 2019., valamint *Paár Ádám*: Pártok, választások és társadalom Győr és Moson régiójában (1922–1947). Győr 2018. című kötetét vizsgálom. A munka a K124142 azonosítószámú OTKA pályázat támogatásával készült.

¹ Az ilyen tanulmányok felsorolását lásd *Gerhard P.*: Deszkafalak i. m. 42–53.

(Terézváros, 1884) minden esetben fennmaradtak a választási jegyzőkönyvek, névjegyzékek és szavazási listák, amelyekből a szerző összeállította az elemzése alapjául szolgáló, 17 185 rekordot tartalmazó adatbázisát. Gerhard ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy tudatosan választotta egy már stabilizálódott korszak szokványos választásait, mert ezek adják vissza a tágabb kor választói magatartásának fő jellemzőit, azaz jól általánosíthatók. Ehhez azt is hozzátehetjük, hogy „a rendkívül eseményekkel tarkított, atipikus választások” (15.) – amelyek egyébként jobban felkeltik a történészek figyelmét – vizsgálata is csak akkor lehet teljes, ha azokat tudjuk mihez viszonyítani.

A választói adatbázis elemzése előtt Gerhard négy nagyobb fejezetben mutatja be a tágabb témáját. Az első a szakirodalomról, módszertani kérdésekről és a forrásbázisról szól, de az olvasó nem csupán betekintést nyer, hanem kritikai összegzést is kap, így megismerheti a szerző saját állásfoglalását a dualista kor pártrendszeréről és választásairól folyó szakmai „vitákban”,² illetve értékelését a választó magatartás hazai historiográfiájáról. Külön kiemelendő *A strukturális elemzés problémái* című rövid alfejezet, ahol Gerhard a választói magatartás vizsgálatának egyik, általa is alkalmazni kívánt módszerével szembeni kritikákról ír. Arról, hogy milyen nehéz a névjegyzékek foglalkozási adataiból (társadalmi) kategóriákat konstruálni, majd az így kapott társadalmi és a meglévő választási adatokat összevetve statisztikai általánosításokat tenni. Mindezek ismerete elősegíti, hogy a későbbi következtetéseit megfelelő keretben és kellő óvatossággal fogalmazzá meg.

A szerző a második fejezetben a választási rendszert tekinti át röviden, a szabályozás gyakorlati következményeit pedig a későbbi fejezetekben tárgyalja. Ugyanakkor egy rövid esettanulmány keretében érdekes kérdésre kapunk választ: volt-e gerrymandering Budapesten, azaz 1877-ben valóban az eredmények manipulálása érdekében változtatták-e meg a választókerületek határait és méretét, vagy sem. Bár a korszakban ez nem is lett volna szokatlan, a fővárosban mégsem ez történt. Az alapvetően a közigazgatási kerületeken alapuló, így aránytalan beosztás elfogadásának hátterében ugyanis az egyes városrészek érdekérvényesítése és a választás lebonyolításának praktikus érvei álltak.

A harmadik fejezet a pesti társadalom, illetve a fővárosi képviselőjelöltek főbb jellemzőit foglalja össze. Előbbi esetben elegendő csak a „helyszín” sajátosságainak érzékeltetése, miután a nyílt szavazás miatt a szerző később egyéni szinten tudja vizsgálni a választói magatartást, így nincs szüksége a vizsgált területek társadalmi és választási

² Az egyik fő kérdésben, az akkori választások általános értékelésében alapvető nézetkülönbség mutatkozik Gerő András, illetve Szabó Dániel és Cieger András munkái között, azonban ezt sajnos nem lehet tényleges vitának tekinteni. Gerő ugyanis az 1988-as, *Az elsőpró kisebbség* címen megjelent művének eredeti koncepcióját ért komoly kritikákra semmilyen módon nem reagált, amikor közel 20 év után, 2017-ben újra, kibővítve megjelentette a könyvét. Gerhard korrekten összefoglalja a kétféle megközelítést, de egyértelműen jelzi, hogy a Gerővel szemben kritikus történészek részletesebb kutatásokon és alaposabb érvelésen alapuló értékelését fogadja el, amelyet a saját eredményei is alátámasztanak.

adatainak statisztikai összevetésére. Itt kap helyet ugyanakkor a fővárosi választójogultak számának és arányának – 1881-ben 20 000 fő, ami a népesség 5,6%-a – általános bemutatása. A képviselőjelölteknel az összes budapesti kerület vizsgálatára kerül sor egy tágabb, 1865 és 1887 közötti időszakban. Az így képzett 75 fős csoportot (teljes felsorolásukat a Függelék tartalmazza) elsősorban saját jellemzőik (pártállás, foglalkozás, nemesi származás stb.) alapján mutatja be a szerző, és nem veti össze az eredményeket egy másik (kontroll) csoporttal. A végső következtetése itt elég általános: „A legnagyobb esélye a győzelemre [...] azoknak a kormánypárti képviselőjelölteknek volt, akik tagjai voltak mind az országos, mind a fővárosi politikai elitnek, és mindemellett erős városrészi érdekérvényesítő képességekkel is rendelkeztek” (120.), de a részletek érdekesek. Így például az a sajátosság, hogy az ellenzéki jelöltek a nyolcból csak két választáson, 1869-ben és 1878-ban indultak győzelmi esélyekkel, valamint ezzel összefüggésben az, hogy számos esetben kormánypárti jelöltek éles küzdelme zajlott, ahol országos és helyi érdekek, illetve városrészi érdekcsoportok csaptak össze.

A negyedik, legnagyobb terjedelmű fejezet immár a kiválasztott három kerület 1878 és 1884 közötti választásainak eseményeit ismerteti. A választási magatartás egyénekegig lebontott későbbi vizsgálata mellett a kötet fő erénye a választási kampány részletes, társadalomtörténeti nézőpontú elemzése. A magyar választástörténeti munkákban a kampányok bemutatása korábban mellékes témának számított, jellemzően a pártprogramok és jelszavak ismertetésére, illetve a korabeli sajtótudósítások és -értékelések átvételére terjedt ki. Gerhard Péter így úttörő tevékenységet végzett, először egy 2011-es tanulmányában,³ amikor a társadalmi gyakorlatokat, a (városi) térhasználatot helyezte a középpontba és szélesebb forrásbázison önálló elemzést szentelt a kérdésnek. A vizsgált (a modern választási hadjáratok előtti) korszak kampányaiban a közterület még alárendelt szerepet játszott Budapesten, bár a képviselőjelöltek éppen az utcai jelenléttel igyekeztek bizonyítani a tömegtámogatottságukat. Erre elsősorban a kampány elején és legvégén került sor: a jelölteskor a választókerületet átszelő körmenetek, a választás napján pedig a szavazóknak a szavazóhelyiséghez történő közös, sokszor ünnepélyes, zenés vonulása ezt a célt szolgálta. De a jelöltek más eszközökkel is igyekeztek megjelenni a közterületeken: a választók mozgósítását szolgálták a kampányrendezvényekre invitáló falragaszok, a röplapok és az elkötelezett választók által a házakra és egyéb helyekre kiakasztott pártzászlók. A kampányesemények nagy része azonban a jobban kontrollálható félnyilvános vagy magánterületekre korlátozódott, úgy, hogy a különböző jelöltek között bizonyos eltérés mutatkozott: a kormánypártiak inkább a város(rész) reprezentatívabb, míg az ellenzékiek a kevésbé tehetősebb helyeit választották. Utóbbiak megpróbálták a nyilvános, utcai négyülésekkel és az ott megjelenő hangos tömeggel is demonstrálni erejüket, és ezeken

³ *Gerhard Péter*: A választás topográfiája. Az 1878-as pesti országgyűlési képviselő-választás korteshadjáratának térhasználat. Korall 2011. 45. sz. 136–161.

az eseményeken természetesen a választójoggal nem rendelkezők is szép számmal részt vehettek. A kampányrendezvények teátrálisak voltak, a választók mozgósítása akkor még a személyes kapcsolatrendszeren alapult, a professzionális logisztika csak később, a 19. század végére alakult ki.

A fejezet másik része a három kerület választástörténetének, a pártoknak, jelölteknek és eredményeknek igencsak aprólékos bemutatása. Az olvasó teljes képet kap a fontos helyi szereplőkről – köztük az összes jelölt rövid portréjával – és az eseményekről, a jelöltállítás sokszor szövevényes történetétől kezdve a szavazás napján az eredmény óráról órára való alakulásával bezárólag. A szerző láthatóan minden kisebb-nagyobb részletet igyekezett feltárni és a különböző forrásokat egymással ütköztetni. Megvizsgálta például, hogy a sajtótudósításokban előkerülő egyszerű választók vagy csoportok (tényleg) szavaztak-e, és ha igen, kire. A fejezet egészében jól használja a forrásokat, azok értő kritikáját adva mind a meghatározó, mind az apró jelenségekre, jellemzőkre figyelve. Ugyanakkor gondot jelent, hogy a szerző nehezen is tud válogatni a forrásaiból, túl sok és túl hosszú idézettel illusztrálja a leírását, így egyes részeknél az idézetek összességében terjedelmesebbek – és nem is kevésbé –, mint a szerző saját szövege (például 191–201. vagy 209–212.).

A fejezet végén viszont nagyon fontos összegző megállapítások szerepelnek, a kötet főcíme (*Deszkafalak és potyavacsorák*) utalva. Gerhard következtetése szerint a választói döntések a szavazás napjára valójában már megszülettek, és ebben a szervezés, az anyagi források és a függő helyzetű választók helyzetének kihasználása játszott fő szerepet, nem pedig az „utca hangja”. A szavazás napján a hatóságok és a velük együttműködő pártok vezetői is a tömeg térhasználatának kontrollálására törekedtek, ennek jelképe az ideiglenesen felhúzott deszkakerítés volt, amely a szavazóhelyiségnél elválasztotta az egyes jelöltek külön útvonalon felvonuló táborait. A korabeli választói magatartás tehát nem egyéni, hanem közösségi, és nem racionális, hanem sokkal inkább emocionális jellegű volt. A választók részvétele pedig igen komoly és nyílt elköteleződést igényelt: már a kampány idején rituális közösségi tevékenységekben, majd a szavazás napján „egy sajátos koreográfiával rendelkező tömegdemonstrációban” vettek részt. A jelölttel való azonosulásnál annak személyisége, és nem feltétlenül a pártállása volt a meghatározó, valamint rajta keresztül a helyi érdekek képviselőjébe vetett bizalom számított a leginkább. A meghirdetett programok amúgy is hasonlóan bizonyultak, amiben pedig eltérés mutatkozott, abban is inkább „érzelmi” attitűdök figyelhetők meg. Ezzel összefüggésben játszottak meghatározó szerepet a választásokat szervező és kontrolláló, Max Weber-i értelemben vett helyi honoráciorok.⁴ Ők voltak nemcsak a jelöltek mögött álló pártok vezetői és delegáltjai, de a választás lebonyolításáért felelős, elvileg semleges tisztségviselők is (választási bizottságok, szavazatszedő küldöttségek elnökei és tagjai). A helyi honoráciorok egymással

⁴ Gerhard már az elméleti és szakirodalmi bevezetőben kitért rá, hogy ez nem azonos a magyar történelemből ismert honorácior fogalommal (26.). Itt érdemes jelezni, hogy a kötetben sok, jól vagy kevésbé ismert közéleti szereplő jelenik meg, emiatt is érthetetlen, miért hiányzik a munka végéről a szokásos névmutató.

szemben álló városrészi csoportokba szerveződtek, míg a választásokat irányítók többsége kormánypárti volt. Utóbbi egy esetben közvetlenül is befolyásolhatta az eredményt: 1881-ben a IX. választókerületben a szoros küzdelem végül úgy dőlt el, hogy a még szavazni kívánó ellenzékiet elutasították, a tiltakozásukat pedig karhatalommal nyomták el.

Az ötödik fejezetben kerül sor a választói magatartás egyéni szinten történő elemzésére a névjegyzékek és szavazási listák feldolgozásával készített adatbázis alapján.⁵ Az ilyen vizsgálatok módszertani alapkérdése, hogy mi alapján csoportosítjuk a választókat. Gerhard a korábbi szakirodalomra támaszkodva⁶ sorolja kerületenként eltérő, 14–21 különböző kategóriába az esetenként 1500–3000-es létszámú választójogosultakat, köztük a 700–1500 fő közötti tényleges szavazókat. A kategóriák kialakítása során a névjegyzék foglalkozás adata mellett, ha szükséges, más forrásokat (lakcímnévjegyzék, adókimutatás) is bevonva arra törekszik, hogy az azonos kategóriába soroltak társadalmi státusza minél homogénebb legyen. A finom elemzéshez jól használható ez a részletes kategorizálás (egyes kategóriák csak a választók 1-2%-át jelentik), a szerző következtetéseit azonban néhol hiányosnak vagy éppen túl széttartónak érzem, amikor a sok részadat mellett háttérbe szorulnak a nagyobb összefüggések. Ugyanakkor a korrekt és részletes adatközlésnek köszönhetően az olvasó ezt a munkát akár maga is könnyen elvégezheti.

A választójogosultak körének rövid bemutatása után a szavazástól való távol maradás kérdéseit elemzi a szerző. Manapság a társadalmi csoportok választási részvétele jelentősen különbözik: a magasabb státuszúak általában jóval nagyobb arányban mennek el szavazni. A Tisza Kálmán-korszakban éppen fordított a helyzet: inkább az alacsonyabb státuszúak választási hajlandósága volt magasabb. E meglepő jelenség azonban több sajátosság figyelembe vételével rögtön érthetővé válik. Az első a névjegyzékek jogosultsági adatának pontatlansága: egyrészt a választók egy része egy időben több kerület névjegyzékébe is bekerült, miközben ha szavazott, azt csak egy helyen tette, másrészt a választást megelőző évben készült összeírások a választások idejére már bizonyos mértékig elavultak. A második indok a választók komoly és nyílt elköteleződésével függ össze, ugyanis a távolmaradás háttérben nem feltétlenül a politikai értékválasztás, hanem a már tárgyalt választási rituálékban történő részvétel elutasítása állt. Végül azt is figyelembe kell venni, hogy a többségi választási rendszerben csak annyi szavazatot „gyűjtöttek be” a kortesek, amennyit a győzelemhez szükségesnek gondoltak, „hiszen minden egyes szavazatnak komoly költségei lehettek”.⁷ (241.) Mindezek fényében kell értékelni a részvételi adatokat, amelyek

⁵ A statisztikai elemzést egy kis érdekesség vezeti be: Gerhard kigyűjtötte, hogy maguk a képviselőjelöltek, ha az adott kerületben választók is voltak, nem vettek részt a voksolásban, azaz „nem volt illendő” önmagukra szavazniuk (235.).

⁶ A kötet több témájánál hivatkozik Horváth J. András munkáira, köztük leginkább az alábbira: Józsefváros választópolgársága az 1884. évi képviselőválasztás tükrében. Fons 5. (1998) 481–525.

⁷ A részvételi arányt tehát a pártok mozgósítási stratégiája is befolyásolta. Erre hoz példákat a IX. választókerület adatainak lakókörzetek szerinti elemzése, így azt, hogy a helyi kampány sokkal kevésbé

leginkább 50% környékén mozogtak (a jogosultnak vett polgárok legalább 30%-a mindig hiányzott, míg egy esetben csak egyharmaduk szavazott). A részvétel kérdésköréhez is kapcsolódik a szerzőnek az a későbbi jó megoldása, hogy a „stabil szavazókat”, azaz az egymást követő választásokon rendre megjelenő választókat külön is megvizsgálja. Mégsem emeli ki azt az alapvető jellemzőjüket, hogy milyen kevesen voltak. Így például a Belvárosban az 1878-as első fordulóban szavazó 722 szavazó közül csak 188 fő (26%) szavazott 1881-ben, míg Terézvárosban az 1881-es 1176 szavazó közül csak 370 fő (31%) szavazott 1884-ben. A többi esetben némileg magasabb arányok voltak (de csak egyszer fordult elő, hogy a szavazók több mint a fele voksolt újra a következő, három évvel későbbi választáson), ezért a szavazóknak e fluktuációjával érdemes lett volna külön is foglalkozni.

Végül Gerhard Péter a szavazók foglalkozási kategóriái alapján vizsgálja meg részletesen a választói magatartást. Itt nem feltétlenül az olyan általános megállapítások az érdekesek, miszerint az alacsonyabb státuszúak a „baloldali”, „ellenzéki” jelöltre szavazással kívántak egyfajta rendszerkritikát kifejezni, hanem az az alapos elemzés figyelemre méltó, amelynek révén a szerző egyes csoportok, néha egyes választók jellemzőit, preferenciáit érzékelteti. Így az is kiderül, hogy a különböző kerületekben, a különböző választásokon eltérő megosztottságok kerültek előtérbe: volt, ahol az alacsony–magas státusz helyett inkább az értelmiségi és nem értelmiségi csoportok magatartása különült el. A szerző külön megvizsgálja a hivatalnokok szavazását, és árnyalja e kérdés kortársi és történelmi megítélését. Az egyértelmű kormánypártiság mögött ugyanis a részadatok érdekes képet mutatnak: míg a magas státuszúaknál szinte kizárólagos a kormánypártiság, de úgy, hogy sokan közülük nem szavaznak, addig a kiszolgáltatottabb, alacsonyabb rangú hivatalnokok között jóval több ellenzéki voks fordult elő. Szigorú és teljes ellenőrzésről, kötelező szavazásról azért sem beszélhetünk, mert sem önmagában, sem más, független foglalkozási kategóriákhoz viszonyítva nem volt magas a hivatalnokok részvételi aránya.⁸

Gerhard végig hangsúlyozza, hogy az egyén politikai preferenciáit és választásait számos tényező befolyásolhatja a társadalmi státusz, a foglalkozás vagy a lakóhely mellett. Ezt kiemelő, „a strukturális vizsgálat ellenpontjaként” (321.) két külön esettanulmányt szentel a választói magatartás egyéni mozgatórugóinak, más, narratív források bevonásával. Az új megközelítésű esettanulmányok érdekesek és tanulságosak, azonban a korábbi statisztikai elemzéssel történő szembeállításukat túlzásnak érzem, inkább egymás mellettségéről van szó. Az ugyanis nyilvánvaló, hogy utóbbi módszerrel nem az egyén, hanem egy adott csoport fő jellemzőit kutatjuk, és az, hogy a vizsgált csoportban vannak különleges esetek – mint a tárgyalt Csorba Gézáé, akinek a politikai választását nem a foglalkozása és státusza magyarázza –, még nem kérdőjelezi meg a kvantitatív elemzés megállapításait. Abban viszont

---

koncentrált a kőbányai városrésze, vagy azt, hogy a szavazóhelyiség közelsége is szerepet játszhatott a szavazók megjelenésében.

⁸ A két világháború közötti nyílt szavazásoknál már annál inkább működött a szigorú kontroll, lásd *Ignác Károly*: Választói magatartás 1926-ban. *Múltunk* 63. (2018) 1. sz. 87–134.

egyérték Gerharddal, hogy éppen az ilyen esetpéldák segítenek abban, hogy a statisztikai vizsgálatunk korlátait jól lássuk, és eredményeit megfelelő óvatossággal értelmezzük.

A kötet végén található összegzés tágabb kontextusban foglalja össze a szerző véleményét, kitekintve nemcsak a dualista korszak egészére, de a választások és választói magatartás általános, akár ma is aktuális kérdéseire is. Ezekből itt kettőt emelek ki. Az első, hogy a jelentős politikai tagoltság nem feltétlenül tükröződik a választási eredményekben, főleg a mandátumokban, így alapvető hiba, ha „egy parlamenti többség mögött óvatlanul a választók többségét feltételezzük”. (325.) Ehhez kapcsolódva ugyanakkor egy leválthatatlan, hegemon többpártrendszer is rendelkezhet legitimitással, ha a különböző politikai szereplői elfogadják ezt a keretet és benne a saját szerepüket. A másik arra a manapság is felmerülő ötletre utal, hogy a választójogot korlátozni kellene valamilyen módon, például műveltségi vagy más cenzussal, hogy a politika világa „racionálisabb” legyen. Félretéve most a politikai jogegyenlőség megsértésének súlyos következményeit, Gerhard rámutat az ilyen javaslatok mögötti hibás előfeltevésre. Munkájával ugyanis éppen azt bizonyítja, hogy „a kiválasztott, úgymond racionális megfontolások alapján dönteni képes »önállók« [vagy műveltek, jómódúak stb.] politikai akaratnyilvánítása éppúgy emocionális elemektől hemzseg, mint a »tömegek hisztérikus« politikai nézetei”. (17.)

* * *

Gerhard Péter témaválasztásához képest Paár Ádámé jóval nagyobb területet és időszakot fog át: egy régió (Győr és Moson megye, illetve Győr város) választástörténetét tárgyalja két korszakon átívelően, 1922-től 1947-ig. A szerzőt saját családi háttere vezette e témához, de meggyőzően érvel amellett, hogy a régió ettől függetlenül is vizsgálatra érdemes, mert ott a Horthy-kori választások közül kevés volt egyhangú, azaz egyjelöltes, ám többször előfordultak szoros küzdelmek, illetve ellenzéki győzelmek. Paár célkitűzése az, hogy a történettudomány és a politológia, azon belül elsősorban a választási földrajz megközelítését ötvözze, és így a „választástörténeti krónika” mellett a politika társadalomtörténetét, a választói magatartást is vizsgálja, amelyben kulcsszerepet szán a törésvonalak kérdésének.

A téma forrásadottságai azonban nem feltétlenül jók, és a pontos helyzetet a szerző nem tisztázza az olvasók, de valószínűleg saját maga számára sem. Leírása szerint a megyei levéltárban fennmaradtak a hivatalos választásai iratok, köztük a szavazási ívek (42.), amelyek az 1922 és 1935 közötti nyílt szavazások esetén azt tartalmazzák, hogy a dualizmus időszkáéhoz hasonlóan, név szerint melyik választó melyik képviselőjelöltre voksolt. Arról azonban nem kapunk információt, hogy azok a választói névjegyzékek szintén megvannak-e, amely a jogosultak részletesebb személyes adatait tartalmazzák. Sőt, meglepő módon azt állítja Paár, hogy ezek a választási „források azonban önmagukban keveset mondanak a választások társadalomtörténetéről” (42.), és ebből is következően elveti azt a lehetőséget, hogy akár egyének, akár községek vagy azon belüli szavazóköri politikai választásait átfogóan, adatbázis készítésével vizsgálja. (47.) Ezzel több gond is akad. Nyilván hatalmas

munka lenne a vizsgált területen 50-60 000 választójogosultat és 40-50 000 érvényesen szavazót végigkövetni a négy nyílt választáson, de a szavazási listák teljes negligálása nehezen indokolható. Mindenképpen érdemes lett volna mélyfúrásokat végezni egyes választókerületek érdekes voksolásait vizsgálva, mert azok révén igazi választ lehetett volna adni a szerző által is felvetett, a választói magatartással kapcsolatos fontos kérdésekre (a foglalkozás vagy nemzetiség hatása, a női szavazás, a szélsőjobboldal szavazói stb.). Az pedig még kevésbé érthető, hogy a szerző lényegében összesített idősoros választási adatok nélkül próbálta megírni az 1945 előtti történetet, azaz sem a főszövegben, sem Függelékben nincsenek áttekintő táblázatok arról, hogy a régióban (vagy külön-külön Győr és Moson területén, vagy az egyes kerületekben) hogyan alakultak a részvételi és a szavazatarányok, a jelöltek és pártcsaládok mikor milyen eredményt értek el. Ehelyett a Függelék egyes táblázatai azt mutatják be (hiányosan és többször tévesen), hogy mely jelöltek szereztek mandátumot az egyes választókerületekben, és kik voltak az alulmaradt ellenjelöltek.

Ez jól példázza, hogy a szerző gyakran a mandátumszerzésből, mandátumarányokból von le következtetést egy jelölt és párt erejére – és azon keresztül a választói magatartásra – vonatkozóan. (125., 149–150., 171., 184., 208.) Ez alapvető módszertani hiba: ha ismerjük a szavazatszámokat és -arányokat, akkor azokból kell kiindulni, mert a mandátumszámok és -arányok a választási rendszer torzításait is tartalmazzák. Különösen így van ez az egyéni kerületek esetében, hiszen ha egy szoros küzdelemben a szavazatok 51–49% arányban oszlanak meg két jelölt között, akkor lényegében azonos a társadalmi a támogatottságuk, miközben politikai szempontból az egyik mandátumot szerez, a másik pedig nem. A Győr és Moson régiójából vett példa alapján: 1935-ben a Független Kisgazdapárt (FKGP) két egyéni mandátumot szerzett, míg a Pálffy Fidél vezette nemzetiszocialisták egyet sem, így ennek alapján az előbbi tűnik komolyabb erőnek. Ha azonban a szavazatarányokat nézzük, akkor az utóbbiak a régióban összesítve 26%-ot, míg a kisgazdák csak 10%-ot értek el,⁹ azaz éppen fordított helyzet rajzolódik ki. Sajnos az ilyen számítások és mérlegelések hiányoznak a munkából. Ahogy az is, hogy a szerző az esetlegesen közölt és használt választási adatokat összevesse az országos arányokkal, legyen szó a választójogosultakról (vagy az abból kizártakról), a részvételtől vagy magáról a jelöltekre és pártokra eső szavazatokról.

A választásokról más típusú forrásokból is információkat szerezhetünk, ezek közül a Horthy-korban a legfontosabbak közé tartoznak a főispáni bizalmas iratok, mert e politikai tisztviselők egyik fő feladata éppen az volt, hogy szervezzék és irányítsák a kormánypárt választási szervezetét és biztosítsák a hivatalos jelöltek győzelmét.¹⁰ Sajnos nem maradtak fent ilyen iratok Győr vármegyében 1922–1923-ból, továbbá Győr-Moson-Pozsony

⁹ Az FKGP a két mandátumát a két legkisebb, a többinél jóval kevesebb választójogosulttal rendelkező kerületben szerezte. A választási adatok alapforrása itt és a továbbiakban: *Hubai László*: Magyarország XX. századi választási atlasza 1920–2000. CD. Bp. 2001. [A régiós adatok saját számításaim. – I. K.]

¹⁰ Erről és a kormánypárt választási gépezetéről lásd *Ignác K.*: Választói magatartás 1926-ban. i. m.

vármegyében 1924 és 1939 között.¹¹ Emiatt is a munkának a Horthy-korra vonatkozó levéltári anyagai szegényesek, és ezeket nem igazán sikerült pótolni más forrásokkal. Mire alapozza akkor Paár Ádám a megállapításait és következtetéseit? Elsősorban a szakirodalomra, amelynek bemutatása nemcsak a kötet első felét uralja, de utána is túlságosan meghatározó marad a saját kutatáshoz és elemzéshez képest. A szerző általában jól foglalja össze az elméleti hátteret és a korábbi kutatások fő megállapításait, de nincs igazán kritikai viszonyulása, nem tudja a saját eredményeit összevetni azokkal. Ellenkezőleg, többször azt a furcsa megoldást választja, hogy a szakirodalom következtetéseit igyekszik ráhúzni az általa vizsgált régióra (82., 88., 153.), ahelyett hogy a saját adatai, forrásai alapján elemezne.

Így például, amikor Paár a nemzetiszocialisták 1935-ös szavazóiról ír, akkor Szécsényi Mihály tanulmányát¹² „hívja segítségül”, amely az akkori debreceni szavazást dolgozta fel, és amely szerint a polgári ellenzék, azaz az FKGP (és a Kossuth Párt) korábbi szavazói pártoltak át a szélsőjobboldalhoz. Ennek alapján a szerző azt állítja, hogy akkor Mosonban is a kisgazdapártiakból lettek nemzetiszocialista szavazók. (179.) De mi akadály volt annak, hogy saját vizsgálatot végezzen, ha a választási adatok tényleg rendelkezésre állnak? Ott van a győrszentmártoni egyéni, nyílt szavazású kerület, ahol kormánypárti, nemzetiszocialista és kisgazda jelölt is indult, majd pótválasztásra került sor az előbbi kettő között, így konkrétan megmondható, hogy az először a kisgazda jelöltet támogató csaknem 400 személy kire szavazott a második alkalommal. Továbbá össze lehet vetni az 1931-es és az 1935-ös szavazási listákat is, hogy a négy évvel korábban még jelentős, közel 3000 fős kisgazda tábor hogyan, kire voksolt 1935-ben, vagy éppen fordítva, az 1935-ös 8500 nemzetiszocialista szavazó korábban kormánypárti vagy kisgazda vagy esetleg új szavazó volt-e – utóbbi azért is érdekes, mert a debreceni választáson a titkosság miatt erre nem lehetett választ adni.¹³ Hasonló módon összehethető e két választás a magyaróvári kerületben is, azt vizsgálva, hogy 1931-es szociáldemokrata szavazók (1700 fő) 1935-ben a kormánypárti vagy a nemzetiszocialista jelölt mellé álltak-e, vagy esetleg távol maradtak a választástól. E kérdést ugyanis Paár is felteszi, de rögtön meg is válaszolja azzal, hogy „szinte bizonyosnak vélhető”, hogy a baloldali párt a kisebb rosszra, a kormánypárti jelölt támogatására buzdította tagjait. (179.)

Ezt a megoldást többször is alkalmazza, de az elsőre logikusnak tűnő feltételezések, következtetések, amelyek mögött nincs forrás, adat vagy más bizonyítás, akár teljesen tévesek is bizonyulhatnak. Így történt ez az 1922-es magyaróvári kerület választásánál, ahol

¹¹ A bevezető részben a szerző kitér a források kérdésére is, azonban e hiányokat nem jelzi. Ahogy azt sem, hogy a fennmaradt, de általa nem használt Moson vármegyei főispáni bizalmas iratokban vannak-e az 1922-es választáshoz kapcsolódó dokumentumok.

¹² *Szécsényi Mihály*: A szélsőjobboldal társadalmi bázisa az 1935-ös debreceni választásokon. In: Rendi társadalom – polgári társadalom 1. Szerk. Á. Varga László. Salgótarján 1987. 367–387.

¹³ Természetesen nem feltétlenül kell éppen ennél vagy más hasonló részkérdésnél ilyen jelentős számú választóra kiterjedő elemzést végezni, de a lehetőség adott. Emellett kevesebb szavazót kell megvizsgálni, ha bizonyos településekre szűkítjük a vizsgálatot, vagy a kisebb rajkai kerületet választjuk, ahol szintén indult szélsőjobboldali jelölt 1935-ben.

a kormánypárti, német származású Kühne Lóránt gyáros és a keresztényszocialista, akkor pártonkívüliként induló Giesswein Sándor küzdött a mandátumért. „Tekintve, hogy Magyaróváron élt a megyei, járási, városi közigazgatást működtető hivatalnokréteg, itt Kühne jó esélyekkel indult el, míg a német többségű, falusi-kisvárosi jellegű, döntően kereskedők, kisiparosok és kigazdák lakta Mosonban inkább Giesswein győzelmére lehetett számítani” – írja Paár. (170.) De miért nem nézte meg legalább a könnyen elérhető települési választási adatokat? Azok ugyanis éppen azt mutatják, hogy Giesswein Magyaróváron győzött 60%-os szavazataránnyal, míg Mosonban Kühne 73%-kal, és így Moson lett az utóbbi jelölt legjobb települési eredménye. A nyílt szavazásnak köszönhetően pedig részletesen meg lehetett volna vizsgálni, hogy mi magyarázhatja a kutatót is meglepő eredményt, azaz milyen volt a két jelölt tábora. A szerző által említett foglalkozási csoportok (hivatalnok, kereskedő, kisiparos, kigazda) tényleg úgy szavaztak volna, ahogy a szerző sugallta? Ki mellé álltak a(z ipari) munkások? A nők jobban támogatták a keresztény jelöltet, ahogy azt a szakirodalomra hivatkozva Paár állítja? Úgy gondolom, hogy ebből is lehetett volna egy jó esettanulmányt készíteni. A szerző azonban megelégszik azzal az általános és felületes magyarázattal, miszerint végül, ha kevéssel is, de azért győzött Giesswein a kerületben, mert ő már 12 éve képviselte a helyieket a parlamentben, míg ellenfele homo novus volt a politikában. (171.)

A szavazási listák feldolgozásával az egyén választói magatartását vizsgáló módszeren kívül szóba jöhetett volna még a kisebb területek (szavazókör, település) választási, illetve társadalmi és földrajzi adatainak összehasonlítása is. Paár a szakirodalom ismertetésénél jelentős teret szentel a választási földrajznak, ennek ellenére csak egy komolyabb próbálkozást tett, hogy azt a saját területén alkalmazza. A már említett 1935-ös győrszentmártoni választáson nézett meg településsoros adatokat és kapcsolta össze (társadalom)földrajzi jellemzőkkel. A hipotézise jó és érdekes: a kerület hegyi fekvésű községei szegényebbek, mint a dombságok közöttiek, és az 1930-as évek válsága súlyosabban érintette őket, ezért ott a nemzetiszocialista jelölt jobban szerepelt. Ugyanakkor felvetését nem elemezte alaposan, a főszöveg két bekezdése (181.) és a Függelék kapcsolódó táblázata (268–272.) több hibát és főleg hiányosságot tartalmaz. Az alapvető probléma tehát az, hogy nincs kidolgozott módszertana, csak egyedi példái: egyes „hegyi” falvak, amelyekben a szélsőjobb sikeres volt, szembeállítva egy „lenti”, kormánypárti faluval. Ez esetben az igazi vizsgálathoz azonban az összes községet be kell sorolni a fenti két kategóriába, és e kategóriák átlagát összehasonlítani. Emellett figyelembe kell venni más lehetséges tényezőket, akár egyedi eseteket is. Így Sokorópátkáét, ahol az akkori választáson 98%-ot szerzett a nemzetiszocialista jelölt. Az elsőprő helyi siker azonban nyilvánvalóan összefüggésben volt a jelöltek személyével, de a történet megértéséhez vissza kell mennünk az előző választásra. 1931-ben Sokorópátkai Szabó István, a kerület régi képviselője már nem tudott mandátumot szerezni, bár a saját falujában majdnem minden szavazatot (94%) megkapott. Legyőzője, a szintén kormánypárti Csikvándi Ernő 1935-ben is újra mandátumot szerzett, immár Pálffy Fidéllel

szemben, de láthatóan a sokorópátkaiak újra – szinte egyöntetűen – elutasították.¹⁴ Ez a helyi történet, esetleg további források bevonásával, nemcsak a választói mentalitáshoz lett volna érdekes adalék, hanem a Paár által külön alfejezetekben tárgyalt, „pártzászlóra vagy személyre” történő szavazás, a politikai „személyiség és lokalitás” összefüggésének kérdéséhez is. A munka más részeihez hasonlóan azonban ott is inkább általános fejtegetések olvashatók, és nem a vizsgált régióból származó, választási adatokkal alátámasztott példák.

Végül még egy fontos résztemát érdemes kiemelni: a német nemzetiség és a szélsőjobboldalra szavazás közötti esetleges összefüggés kérdését. Paár Ádám többször is határozottan tagadja ezt a kapcsolatot, hasonlóan az utóbbi idők szakmunkáinak következtetéseéhez. A probléma itt ismét az elemzés, bizonyítás módszere, pontosabban annak hiánya. „Bár a [nemzetiszocialista] párt súlypontja valóban az inkább agrárius jellegű Moson megye volt [1939-ben], a csekély számú német nemzetiséggel rendelkező Győr megyében is számos faluban sikeresen szerepelt a párt” – írja a szerző, majd egy-két falu adatával illusztrálja állítását. Magyarazatként azt fűzi hozzá: a nemzetiszocialisták sikerében „nem a német nemzetiség túlsúlya volt a döntő szempont, hanem az, hogy Pálffy [Fidél] agrárius, földosztó programja megfelelt az ott élők igényeinek és vágyainak”. (187.) Először is érdemes tisztázni, hogy mit mutatnak pontosan az összesített adatok: a szélsőjobboldal a Moson megyei településeken 58%-os, míg a Győr megyeiek 44%-os szavazatarányt ért el (1939, listás szavazás), tehát határozott különbség volt a két terület között. Ehhez azonban rögtön érdemes hozzátenni: ha a nemzetiségi tényező szerepére próbálunk választ keresni, akkor nem a két megyét kell összehasonlítani, hanem a két (esetleg több) kategóriába sorolt településeket, vagy még inkább a településsoros nemzetiségi és választási adatokat. Ha pedig mutatkozna egy ilyen átfogó vizsgálatban összefüggés – azaz a német településeken egyértelműen jobban szerepelnének a nemzetiszocialisták –, az még mindig csak együttjárás, és nem feltétlenül ok-okozati kapcsolatot jelentene. E témában a részletes és körültekintő elemzésre jó példa Taschek Zoltán tanulmánya, amely az 1922-es soproni választás kapcsán mutatta ki, hogy az ottani német gazdapolgári réteg akkor egyértelműen az ellenzéki szociáldemokrata jelöltre szavazott, de ennek hátterében nem felétlenül csak a nemzetiség, hanem a gazdasági és szociális okok miatti elégedetlenség állt.¹⁵ Ehhez képest Paárnak a fenti, adatok nélküli „elemzése” felületes és semmitmondó, hiszen azt sem indokolja meg, hogy Mosoni megyei választók vágyainak miért felelt volna meg jobban a földosztó program, mint a Győr megyeieknek.

Összességében tehát Paár Ádám csak esetlegesen, komoly hiányosságokkal használja a választási forrásokat és adatokat a Horthy-kort tárgyaló részekben. Az 1945-ös és 1947-es választások bemutatása – az ott is becsúszó hibák ellenére – jobban sikerült, de a megfelelő előzmények és keret nélkül sajnos az nem válhatott teljessé.

¹⁴ Az 1939. évi választáson már egész más eredmény született a községben: az új kormánypárt új jelöltje 56%-ot kapott nemzetiszocialista ellenfelének 44%-ával szemben.

¹⁵ *Taschek Zoltán*: Az 1922. évi nemzetgyűlési választások Sopronban. *Múltunk* 63. (2018) 1. sz. 50–86.

Ugyancsak erősen kérdéses a szerző fogalomhasználata, leginkább az úgynevezett törésvonal(cleavage)-elmélet értelmezése és felhasználása. E központi politológiai fogalom már a munka célkitűzéseinél megjelenik (10.), majd a szerző röviden bemutatja a Lipset–Rokkan névéhez köthető eredeti, 1967-es koncepciót (19., 25–27.). A determinisztikus jellege miatt azóta joggal bírált elméletnek azonban vannak újabb, módosított változatai is, amelyekre érdemes lett volna kitérni. Így például Róna Dániel összefoglalására, amely szerint a társadalmi-politikai törésvonalak olyan intézményesült társadalmi csoportkonfliktust jelentenek, amelyek tartósan meghatározzák a politikai életet és a pártstruktúrát. Tehát a pártok egyértelműen állást foglalnak a konfliktushoz kapcsolódó kérdésekben, és ez ideológiájukban és konkrét programjaikban is tükröződik. Ahogy ebből a szempontból a pártok vezetőinek, tagjainak, sőt szavazóinak háttére is nagyrészt homogén, azaz ugyanahhoz, a megosztottság egyik vagy másik oldalán álló társadalmi csoporthoz tartoznak. Végül a pártokhoz olyan társadalmi (érdek) szervezetek kapcsolódnak, amelyek a meghatározó konfliktusban ugyanazt az álláspontot képviselik.¹⁶ Az igazi probléma az, hogy a szakirodalmi bevezető részek után Paár egyszerűen félreleteszi az elméleti hátteret, és a törésvonal szót elkezdi általános értelemben használni, különböző társadalmi és gazdasági különbségek, feszültségek és konfliktusok szinonimájaként. A *Törésvonalak és konfliktusok* című fejezetben így olyan, szerinte korszakokon átnyúló problémákról ír (felekezeti, nemzetiségi, telepés- és „zsidó”-kérdés), amelyek a régiójában éppen hogy nem váltak politikai megosztottsággá és nem alakították a pártrendszert. A német nemzetiség esetében – ahogy láthattuk – maga a szerző is épp azt hangsúlyozza, hogy 1945 előtt ez a kérdés nem befolyásolta a pártküzdelmeket és a választói magatartást. Az pedig végképp nem érthető, hogy Moson és Magyaróvár települések „ellentéte” miért került a törésvonalak közé. Ráadásul ez az egész fejezet szerkezetileg rossz helyen is van: az igazi politikai törésvonalakat ugyanis a választások eredményeinek (hiányzó) átfogó vizsgálata után, a könyv közepe helyett a munka végén kellett volna tárgyalni. Ahogy a fenti fejezet lezárásaként a „politikai régiót” sem a szakirodalom alapján, hanem a választási adatok elemzésével kellett volna felrajzolni.

Az elméleti keretek alkalmazási lehetőségeit Paár máskor is félreérti, amikor például olyan állításokat tesz, hogy a szociáldemokrata politikus, „Malasits [Géza] pályafutása cáfolja az osztály- és/vagy rétegszavazásról szóló elméletet”. (162.)¹⁷ Szintén nem megfelelő a gyűjtőpárt szakszó használata, az úgynevezett ökológiai tévkövetkeztetés értelmezése, és az, hogy amíg külön, hosszabb fejezet mutatja be a pártcsaládokat, azok szerinti választási adatközlés vagy elemzés nincs a könyvben. Ehhez hasonlóan csak általában, a szakirodalom alapján esik szó a választójogról, választási rendszerről és az

¹⁶ Természetesen ilyen egyértelmű, minden szempontnak megfelelő teljes elkülönülés a valóságban nem jön létre, egy konkrét törésvonal erősségét az mutatja meg, hogy mennyire közelíti meg a fenti modellszerű leírást. Lásd *Róna Dániel: A törésvonal fogalma a politikatudományban. Politikatudományi Szemle* 17. (2008) 4. sz. 138–139.

¹⁷ Arra az egyébként igaz jellemzőre, hogy Győr városában a szociáldemokraták tábora tág és heterogén volt, a pártválasztékot korlátozó választási jellemző is magyarázatot ad, lásd a 19. jegyz.

ahhoz kapcsolódó korlátozásokról, de nem merül fel a kérdés: hogyan érvényesült ez a vizsgált területen, melyek voltak a konkrét hatások. Ráadásul e témánál úgy látszik, mintha a szerző nem lenne tisztában a választási részletszabályokkal, például, hogy a Horthy-korban nyílt szavazásnál milyen esetben kerül sor pótválasztásra (171., 174., 180.),¹⁸ vagy hogyan alakultak Győr városának választókerületei (77., 162., 163., 171., 172., 174., 182., 208., 210.),¹⁹ és az is furcsa, hogy az 1947. évi választások esetében egyszer sem említi a kékcédulás csalást. A munka szerkezete és a tárgyalásmódja általában is kritizálható, összefüggésben azzal, hogy az sokkal inkább egy kéziratra hasonlít, és nem egy gondosan szerkesztett és megformált könyvre, legalábbis az elfogadhatónál jóval több hibát és hiányosságot találunk, akár a főszöveget, akár a végjegyzeteket, akár a Függelék táblázatait nézzük. Egyedül az érdemel dicséretet, hogy háromféle mutató (személynév, helységneve, tárgy) is készült a kötethez.

A könyv összegzése (205–211.) sajnos azt igazolja, hogy nem megfelelő módszertannal, téves vagy hiányzó adatokkal csak rossz következtetésekre lehet jutni. A szerző 11 tézise, egy-két kivétellel, vagy a korábbi szakirodalom állításait ismétli meg, vagy általános és felületes, vagy egyszerűen téves. A „régio katolikus felekezeti dominanciája”, a keresztény pártok korszakokon átnyúló sikeressége, Győr városában a keresztényszocialista és szociáldemokrata táborok dominanciája – mindez Gergely Jenő, Hubai László és Szakál Gyula munkáiból már ismert, ezeket új eredményekkel, adatokkal Paár nem erősítette meg és nem is árnyalta. Kiemelhető viszont a szerzőnek az a meglátása, hogy az 1947-es választás eredménye jól, az 1945-ösnél jobban leképezte a valós politikai tagoltságot.²⁰ A tévedések közül most csak a legfontosabbakat emelem ki, arra keresve a választ, hogy mit lehet mondani összességében a vizsgált területről (a külön esetként kezelhető Győr városa nélkül). Paár szerint úgy jellemezte a régiót általában a keresztényszocialista pártok sikeressége, hogy a „Horthy-korszakban Győr megye és Moson megye mindvégig a kormánypárt szilárd támaszainak” (209.) számítottak, de közben az 1930-as években mandátumokat szerezve a kisgazdapárti irányzat „vált erőssé” (207), és nemzetiszocialista előretörésről is beszélhetünk. A túl általános egymás melletti állítások és „verbális statisztika” helyett realisabb képet alkothatunk az összesített választási adatsorok alapján. Azokból kiderül, hogy míg a keresztény pártok, amikor indultak, mindig az országos átlaguk (ezen a nyílt kerületek átlagát értve) feletti eredményt értek el e régióban, addig épp ezzel összefüggésben a

¹⁸ Nem szoros eredmény esetén, ahogy Paár írja, hanem akkor, ha egyik jelölt sem szerzi meg a szavazatok abszolút többségét (50% felett).

¹⁹ Paár végig két külön, egy belvárosi és egy külvárosi választókerületről ír, miközben 1926-tól Győr városának egésze egy listás választókerületet alkotott, ahol két mandátumot osztottak szét. Ez a szabály azért is fontos, mert a két legnagyobb erőnek kedvezett és a többi pártot sújtotta, így rendre a hagyományos jobboldal (keresztény- és/vagy kormánypárt), illetve a szociáldemokraták listája osztozott a két mandátumon, míg harmadik erőnek (a liberálisoknak, később a nemzetiszocialistáknak) nem jutott igazi szerep.

²⁰ Módszertanilag sajnos itt kifogásolható, hogy a korlátokkal (kizárások a választójogból, kékcédulás csalás stb.) nem foglalkozott, bár ettől függetlenül az alapállítással magam is egyetértek. Lásd *Ignác Károly: A választói magatartás vizsgálatának kérdései, 1945–1947.* In: *Régi és új világ határán – 1945 történetei.* Szerk. Feilt István – Ignác Károly. Bp. 2018. 190–204.

Horthy-kori kormánypártok átlaguk alatt (illetve 1939-ben az átlaggal megegyezően) szerepeltek. A kormánytámogató erők (és nem a kormánypárt!) dominanciájáról csak 1926-ban és 1931-ben beszélhetünk, amikor a kereszténypártiak kormányzati erőnek számítottak. A másik három választáson azonban kiegyenlített (50-50% körüli) erőviszonyok voltak a kormánypárti, illetve ellenzéki és pártonkívüli jelöltek összesített szavazatarányai között. Az ellenzéken belül pedig fokozatosan változott a fő erő: 1922-ben az ellenzéki kereszténypártiak (42%), 1931-ben az FKGP (31%), 1935-ben és 1939-ben a nemzetiszocialisták (26, majd 48%).

Külön érdemes kitérni a három határmenti, egyébként kevés választójogosulttal rendelkező választókerület (Mosonszentjános, Rajka és Halászi) érdekes esetére is. Ezekről Paár egyszerre állítja azt, hogy ott „a [Horthy-]korszak egészében a kormánypárt nyerte meg a választásokat”, mert a „választópolgárok a kormány(párt)tól várták a határok módosítását” (207., más szavakkal ugyanezt: 209.), de közben azt is, hogy az 1930-as években „a három peremhelyzetű [...] választókerületben változékonyabb kimenetelű volt a politikai verseny, mint Győr megyében vagy a magyaróvári kerületben”. (208.) A húszas években tényleg a kormánytámogató erők (itt is: nemcsak önmagában a kormánypárt, hanem a szövetséges keresztény pártokkal együtt) szereztek meg egy kivétellel az összes mandátumot (1922-ben jelentős fölényrel, 1926-ban egyhangú választásokon), addig 1931-ben és 1935-ben a hat mandátumból ötöt lényegében kisgazda jelöltek nyertek. Ráadásul kormánypárti jelölt nem is indult a halászi kerületben egyik alkalommal sem, míg a mosonszentjánosiban 1935-ben (így akkor a kisgazda képviselő 97%-kal nyert). Mi magyarázza ezt az éles váltást és a kormánypártra egyébként nem jellemző távolmaradást? Paár a kisgazda sikereket a helyi jelöltek népszerűségével, informális kapcsolatrendszerével indokolja. Ez akkor a közigazgatási szereplők támogatását is jelentette, tehát a kisgazdapártiak váltak volna úgymond a hivatalos jelöltté, akiknek győzelmét a kormánypárt helyi és országos vezetése is támogatta, vagy legalábbis nem ellenezte? A könyvből ezekre a kérdésekre sajnos nem kapunk választ.

* * *

Az utóbbi idők kutatásainak köszönhetően egyre többet tudunk a történeti választói magatartásról. A nagy társadalmi csoportok korábban sokszor determinisztikusan leírt preferenciái helyett immár árnyaltabb értelmezések, illetve az egyéni döntések vizsgálatai kerülnek előtérbe. Az elemzett kötetek közül az első, Gerhard Péteré kiváló példát adott az utóbbi módszerben rejlő lehetőségekre, amelyek tanulságai nemcsak a választáskutatók szűkebb táborának, hanem a szélesebb szakmai közönségnek is érdekesek. Sajnos a másodiknál, Paár Ádám munkájánál inkább csak a kudarc tanulságait lehet levonni. A Győr és Moson régió érdekes választási jellemzőihez és eseteihez kapcsolódó kérdések jó része még nyitott, amelyekre új kutatásokkal – a szerzőnek vagy másnak – igazi választokat kellene adnia.